

L'ensenyament de la poesia segueix essent un gran repte a les aules de Secundària. L'experiència educativa que presentem tenia, entre altres objectius d'aprenentatge, apropar la poesia als joves a través de l'escriptura d'una lletra de rap, un subgènere poc explotat a les aules. En aquest article mostrem alguns dels efectes de l'experiència educativa en l'escriptura poètica de l'alumnat, que també va desencadenar un procés de deselitització de l'escriptura a l'aula.

El rap com a pont per a l'escriptura poètica

CRISTINA ALIAGAS

Investigadora postdoctoral Juan de la Cierva
Universitat Pompeu Fabra
Departament de Traducció i Ciències del Llenguatge

JÚLIA ALBA FERNÁNDEZ I GAYÀ

Professora de Música a l'INS Lluís de Peguera
de Manresa (Bages)

El rap com a 'pont' pedagògic

La poesia, entesa des d'una perspectiva canònica, és un gènere literari que genera reaccions d'amor o odi: si bé alguns alumnes se'n senten fascinats, la majoria la resisteixen, la troben feixuga, hermètica, aspra. En canvi, sobta que la música rap, amb qui la poesia comparteix el fons poètic, sigui una forma expressiva dominant en la cultura adolescent (Morgade, Poveda i Verdesoto, 2016). Poesia i rap comparteixen la funció expressiva, però les formes en què es concreten desencadenen efectes significativament diferents en les actituds dels joves envers el discurs poètic. L'experiència didàctica que presentem en aquest article, basada en un taller de rimes impartit per un artista de rap en un institut del Bages (vegeu l'estudi complet: Aliagas, Fernández & Lonch, 2016), parteix de la constatació anterior i l'aprofita per crear "ponts" entre els espais discursius del rap i la poesia. En concret, l'article explora alguns dels efectes de l'experiència educativa en l'escriptura poètica dels alumnes participants.

Des del punt de vista de l'educació literària, la música rap pot introduir-se a l'aula per fer de "pont pedagògic" entre la cultura adolescent i la poesia. Són les arrels líriques comunes les que faciliten l'apropament entre aquests dos gèneres textuals, associats a comunitats discursives socialment

allunyades que, a més, “funcionen” en ordres socials diferenciats dins l'entorn escolar: si bé la poesia ocupa un lloc privilegiat en l'ordre acadèmic i forma part de les expectatives d'aprenentatge recollides al currículum, en canvi la presència escolar de la cultura del rap se circumscriu a l'esfera social de l'alumnat. Partint d'aquesta situació, el reconeixement a l'aula de la complexitat del rap com a pràctica textual i lingüística pot despertar connexions entre un discurs poètic convencional (la poesia) i un discurs líric poc reconegut (el rap), de manera que la connexió pugui encoratjar els alumnes a recórrer a les maneres pròpies de concebre la poesia i els seus gustos i coneixements estètics per plantejar els exercicis acadèmics d'interpretació i creació de textos poètics. En aquest sentit, l'ús didàctic del rap ofereix un espai de navegació en el qual els alumnes poden partir dels seus coneixements previs sobre els textos poètics per donar sentit als textos canònics o convencionals. Aquesta connexió també desencadena transformacions en els coneixements i les percepcions que els alumnes tenen d'ambdós gèneres.

El potencial d'aquest plantejament pedagògic, tal com argumentem en aquest article, es relaciona en bona part amb el caràcter híbrid del rap, que es construeix entre l'oralitat i l'escriptura, entre la

poesia i la música. El caràcter híbrid de l'escriptura de raps ofereix a l'alumnat un accés diferent a la forma lírica, alhora que contribueix a suavitzar les possibles resistències actitudinals acumulades al voltant del text poètic.

Arrels comunes

Els vincles entre el rap i la poesia són molts, i per això diverses recerques educatives internacionals n'han explorat el potencial pedagògic en activitats d'interpretació textual i anàlisi retòrica. Per exemple, estudis com el de Leigh (2013) han mostrat que les lletres del hip-hop ofereixen rutes alternatives a l'acadèmica per incidir en les habilitats textuais específiques que conformen la competència literària, com la interpretació dels mecanismes literaris o l'anàlisi lingüística i narrativa. En canvi, hi ha menys estudis que se centrin en l'ús pedagògic del rap com a espai discursiu de creació poètica, en consonància amb uns currículums educatius que fomenten la recepció literària en detriment de la creació literària.

Les lletres del rap escrit són “textos híbrids” (Christianakis, 2011) entre l'escriptura i l'oralitat, entre la poesia i la música. La lletra de rap és un text escrit per ser compartit oralment, i això és el motiu pel

qual el text s'imbueix d'un *flow* (ritme i rima) durant el procés de creació. L'entrega o posada en escena és un dels aspectes que fa que el rap sigui diferent a la declamació poètica malgrat la quantitat d'elements que comparteixen com, per exemple, el ritme, la rima, la construcció en vers o l'al·literació. En aquest sentit, les diferències entre el rap i la poesia són de naturalesa social, ja que cada gènere discursiu representa una comunitat de pràctica concreta, utilitza el seu propi llenguatge analític, té valors diferents sobre l'oralització dels textos, explora temes diferents i deriva de tradicions discursives diferents.

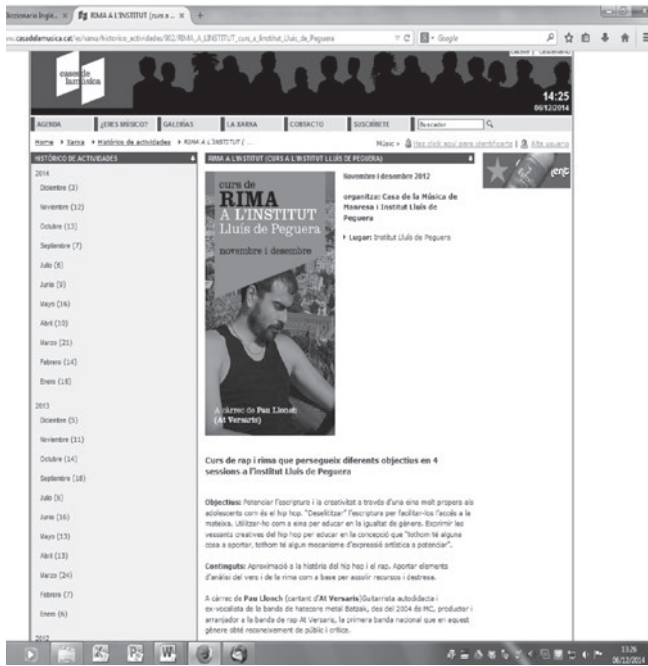
Una anàlisi contrastada entre els gèneres del rap i la poesia mostra la gran quantitat d'elements que els apropa. Ambdós gèneres constitueixen un mitjà d'expressió lírica que aspira a una expressió singular, tot i que el rap s'assembla més a la parla quotidiana, ja que es "canta" amb un ritme sincopat. A més, ambdós gèneres comparteixen la preocupació estètica per la retòrica i la poètica del contingut: s'articulen en versos i estrofes i recorren a recursos lírics com la rima, els jocs de paraules, els camps semàntics i les figures retòriques. Quant a les figures retòriques, al rap hi predominen les que són de tipus fònic, més freqüents en l'oralitat, en consonància amb el caràcter híbrid del gènere, que es construeix entre l'oralitat i l'escriptura.

Un taller de rimes amb At versaris

El 2012, Pau Llonch, vocal del grup de rap en català At versaris, va impartir un taller de rimes a l'Institut Lluís de Peguera, amb cofinançament de la Casa de la Música de Manresa i de les famílies (Imatge 1). Hi van participar 75 alumnes, distribuïts en dos cursos de l'assignatura troncal de 3r d'ESO i l'optativa "Fem un musical" de 2n de Batxillerat Artístic. El taller es va plantejar com un projecte d'escriptura d'un rap individual que finalitzava en un concert rapejat de Nadal. La professora va integrar el taller de rimes al currículum educatiu de les assignatures on es va impartir amb la voluntat d'oferir a l'alumnat un espai d'expressió musical des d'on donar forma al propi imaginari, intentant trobar l'equilibri entre el ritme, el vers i l'expressió dels punts de vista propis sobre la societat i el món. A més dels coneixements musicals i històrics, la professora també volia que el taller contribuís a altres competències bàsiques com la comunicativa i literària, i per això en el transcurs de les sessions es va insistir especialment en les relacions entre el rap i la poesia.

Les sessions del taller es van enregistrar en vídeo i es van fotocopiar els esborranys dels raps que l'alumnat anava generant. La recollida de dades es va completar amb entrevistes breus als alumnes, a la professora i a l'artista de rap que va impartir el taller.

Imatge 1. Pòster publicat al web de la Casa de la Música de Manresa per promoure el taller de rimes impartit per Pau Llonch a l'INS Lluís de Peguera, Manresa.

L'escritura poètica, entre l'oralitat i l'escritura

El taller va trencar amb la conceptualització de la situació d'escritura com una activitat intel·lectual, centrada en la forma i la rima. Al contrari, l'alumne tenia llibertat per tal de deixar fluir el pensament i expressar-se donant prioritat al plaer estètic per sobre de les regles mètriques o rítmiques típiques de la poesia. Aquest intent de deselitització de l'escritura va tenir efectes positius en l'expressió poètica dels alumnes.

En aquest sentit, el taller del Pau va fomentar l'escritura intuïtiva —aquella que dóna preferència al desenvolupament pragmàtic i resolutiu del text en detriment de l'anàlisi racional del procés—, en coherència amb les maneres com els coneixements musicals es transmeten en les comunitats de rap, que emergeixen de la pràctica i l'intercanvi. Així, doncs, el Pau va explicar què és un “bon” rap a través de l'anàlisi dels esborranys de les lletres que els alumnes anaven creant. Un exemple d'això va ser el moment que el Pau va agafar el rap d'una alumna per mostrar com un mateix vers es pot oralitzar amb flous diferents i va demostrar que sempre n'hi ha algun que “mola” més: “Una mateixa frase, provada

de maneres diferents, a lo millor pot molar o no”, adverteix. Per crear textos que facin gaudir l'oient, el Pau dóna alguns consells: “Quan ja heu escrit alguna cosa, no es tracta només de continuar escrivint buscant rimes”. I a continuació argumenta que cal escriure movent el cos al ritme de la “base” o *beat*, i anar cantant la lletra en veu baixa, per trobar la coordinació entre l'escritura, l'oralització del text i la *performance*. En definitiva, el Pau anima l'alumnat a escriure partint de l'expressió oral. Per una banda, els suggereix que escriguin en català “tal com parlen”, sense deixar que la puresa lingüística pugui bloquejar o cohibir l'expressió. Per l'altra, els demana que integrin la verbalització del text durant l'escritura: “Heu de jugar amb els silencis, què marco i què no, d'acord? Per això té importància l'oralitat. No es tracta només d'escriure: es tracta de rapejar!”. I els anima a escriure des de l'acció: “No cal intel·lectualitzar-ho tot, sigueu pràctics”.

Capturar sensacions a través del “jo” narratiu

El fet de deselititzar l'escritura poètica vinculant-la amb l'oralitat va ajudar els alumnes a capturar i expressar sensacions complexes. Encapsular un sentiment o

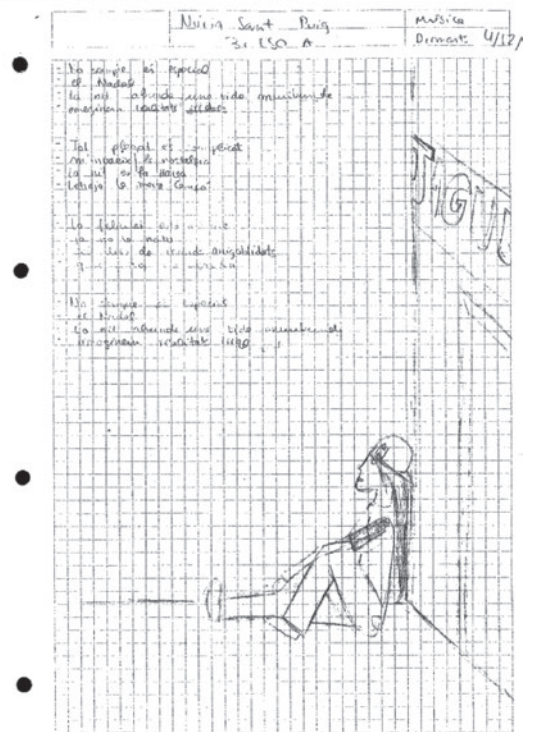
una visualització —aquesta és la funció que tradicionalment ha exercit la paraula literària. I això és, precisament, el que els alumnes van aconseguir fer a través de la forma lírica del rap. El text del rap de seguida els situava en una emissió discursiva emesa per un “jo” en lluita, que és el que desencadenava la força narrativa. Des d’aquesta veu, els alumnes van aconseguir transmetre visualitzacions de la realitat, algunes dures, com les que mostrem a continuació. A més, els alumnes van escriure en vers, tot i que van emprar rimes a conveniència, focalitzant en la història narrada, a més d’intentar mantenir l’atenció de l’oient.

Alguns dels raps aspiraven a capturar visions i sensacions al voltant del Nadal, amb una actitud de crítica social. La Yousra, per exemple, qüestiona, a través del seu rap, la sensació d’eternitat associada al Nadal.

*Avui, 25 de desembre
i es que no em sento membre d'aquest
(per sempre),
per sempre és una unitat molt petita
que s'evapora ràpid i de seguida.
oblida els que no t'han apreciat sincera-
ment
i convida al futur a ser part del que ets,
realment
Aquest és un moment de fer reviure
pensaments i sentiments. I a tornar a som-
riure
recordant vells temps.*

YOUSRA (Marroc, 3r d'ESO)

La Núria descriu un Nadal nostàlgic i ple de tristor on es pot imaginar la felicitat, però no pas experimentar-la. Com altres alumnes, el missatge es reforça amb un dibuix inspirador d’una adolescent asseguda a terra, absorpta pel *flow* del pensament (Imatge 2).

Imatge 2. El rap de la Núria.

Per escriure aquests raps, la Yoursa i la Núria van prendre moltes decisions textuais, musicals i de contingut. Els seus raps donen fe de com els elements híbrids del discurs del rap, entre l’oralitat i l’escriptura, ajuden a coordinar forma i sentit, tal com també passa en la poesia.

Reflexions finals

El silenci pedagògic del rap en context català s’explica pel clíxe social que el domina, que el preconcepció associat a l’argot, les tribus urbanes i la dissidència. Si bé aquest estereotip funciona en l’ordre social general, en la cultura *underground* el rap es valora com una forma poètica amb un valor artístic i expressiu indubtable. Tant la poesia com el rap es consideren, en els seus contextos socioculturals, un art i un llenguatge per a l’expressió.

El taller va mostrar en quina mesura el fet d’oferir el discurs del rap com un gènere d’expressió a l’aula pot empoderar l’aprenent en paràmetres acadèmics.

L'empoderament acadèmic és conseqüència de posar un text de la cultura popular dels adolescents al centre del fenomen pedagògic, ja que això canvia els valors i les regles d'expressió lletrada a la classe, incidint en elements de contingut, forma i llengua. Un dels canvis està relacionat amb el fet que per a molts joves el rap és un "lloc de resiliència" (Kinney, 2012) a través del qual s'expressen emprant la veu en primera persona. El desplegament expressiu des del "jo" desencadena narratives de desenvolupament, és a dir, històries al voltant de situacions, pensaments i canvis que reflecteixen aprenentatge, creixement i autoestima. Una altra característica és que la música rap es crea entre l'oralitat i l'escriptura, i això dóna fluïdesa a l'expressió. Aquest caràcter híbrid amplia les possibilitats d'expressió, en donar més opcions per coordinar forma, contingut i oralització/*performance*.

En definitiva, el taller de rimes impartit pel cantant de rap Pau Llonch en un institut multicultural i multilingüe va tenir un impacte positiu en les actituds envers l'expressió poètica dels alumnes participants. El caràcter híbrid del rap, entre l'oralitat i l'escriptura, en coordinació amb la idea de rapejar "tal com es parla al carrer" (és a dir, sense evitar l'argot o els castellanismes) va deselititzar el procés d'escriptura en català, alhora que va augmentar la precisió comunicativa dels missatges que els alumnes van compartir amb la comunitat educativa al concert de Nadal. En aquest sentit, el taller va "empoderar" els alumnes acadèmicament; és a dir, lingüísticament, textualment i també culturalment.

Per saber-ne més

ALIAGAS, C.; FERNÁNDEZ, J.; LLONCH, P. (2016). "Rapping in Catalan in class and the empowerment of the learner", dins *Language, Culture and Curriculum* 29 (1), p. 73-92.

CHRISTIANAKIS, M. (2011). "Hybrid texts: fifth graders, rap music and writing", dins *Urban Education* 46 (5), p. 1131-1168.

HILL, M. L. (2009). *Beats, Rhymes, and Classroom Life*, Nova York, Teachers College Press.

MORGADE, M.; POVEDA, D.; VERDESOTO, A. (2016). "El barrio entra en la escuela a ritmo de hip hop", dins *Eufonia* 6, p. 7-14.

Els tallers de rimes es van finançar entre la Casa de la Música de Manresa i les famílies. Volem agrair tant la participació de Pau Llonch com la dels estudiants de l'INS Lluís de Peguera.

La Dra. Cristina Aliagas ha gaudit de la beca postdoctoral Juan de la Cierva-2016 (2017-2019) i forma part de dos projectes de recerca d'I+D+i vinculats a la Universitat Pompeu Fabra (2015-2018): *Identitats i cultures digitals en l'educació lingüística* (EDU 2014-57677-C2-1-R, dir. Cassany, web: <https://sites.google.com/site/icudel15/research-team>) i *Procesos translingües y transculturales en jóvenes de origen autóctono y extranjero* (FFI2014-52663-P, dir. M. Trenchs).

